

A kódexek kodikológiai kutatása a művészettörténet tudomány számára rendkívül fontos. Ez fordítva is érvényes: a kéziratos könyvek művészettörténeti szempontú vizsgálata a kodikológiának hasznos információkat nyújthat. Ennek ellenére a két kutatási terület a gyakorlatban ritkán találkozik, Magyarországon azonban a könyvek kőestábláiról lefejtett kódex-töredékek feldolgozása immár 10 éve a két terület között kívánatos együttműködés jegyében folyik. A jelen előadás ennek az együttműködésnek az eredményeiről és tapasztalatairól számol be.

A fragmentumokat díszítő iniciálék lokalizálása és datálása a kódexekben levőknél jóval nehezebb feladat. Ennek okai a következők:

1. A töredék általában kevesebb információt nyújt az eredeti műről, mint a teljes kötet. Nem mindegy például, hogy egy missálének melyik részét őrizte meg a kőestábla. A kánonképet, a nagyobb ünnepek iniciáléit vagy a jellegtelenebb részek tollrajzos illetve egyszerű kék és vörös iniciáléit. Az egyszerű iniciálékból aligha következtethetünk a kánonképre és a figurális iniciálékra.

2. A kézirattöredékek iniciáléinak többsége egyszerű vörös és kék, illetve vörös és kék ellenkező színű tollrajzdíszítéssel, filigránnal. Ezek az iniciálék nehezen datálhatók és lokalizálhatók. Ennek az az egyik oka, hogy ezekkel az iniciálékkal sem a könyvfestészetnek szentelt művek, sem az írástörténeti munkák nem foglalkoznak olyan súllyal, hogy munkánkat előre vihetnék. A másik ok a szóban forgó iniciálék széles körű elterjedtségében, és az egyes típusok hosszú életében áll. Azt tapasztaltuk, hogy ezek az iniciálék az írásnál jóval konzervatívabbak és a képzőművészeti stílusokat is csak távolról követik.

3. A magyarországi kódexfestészet emlékanyaga meglehetősen kevés. Az emlékek kis száma mellett gondot okoz az is, hogy a hazai kódexfestészet története hézagos. Több generáció által képviselt műhely, jelentősebb életmű alig akad. Nincs tehát egy váz, amire épülhetnének a töredékek.

Az általános tapasztalatok rögzítése után típus példák segítségével szeretnénk bemutatni a kódextöredék kutatás művészettörténeti oldalról jelentkező problémáit és eredményeit.

A nagyszámú jellegtelen fragmentum között akad több, kétségtelenül mutatós, művészettörténeti jelentőséggel is bíró. A kodikológus ilyenkor joggal igényli az ő lehetőségeit felülmúló festészeti meghatározást. Néhány példán keresztül bemutatjuk, miért okozunk olykor csalódást.

Az esztergomi Főszékesegyházi Könyvtár állományából egy kalendárium lapot (EMS. Inc. I. 6., 12. kép) bontott ki a restaurátor. A csonka folió a kalendáriumnak abba a típusába tartozik, amelyben a KL betűket díszesen kiemelték, a hónapnak megfelelő zodiákus jegyet pedig az oldal közepe tájára helyezett medaillonba illesztették. Az alapozás nélkül vörös tollal rajzolt, világossárgával és kékkel színezett medaillonok kivitelezése jó kézre vall. A KL betűket nyaknál összekötözték, karoling eredetű madárpár helyettesíti. E madarak régiesek és sematikusak, a meghatározáshoz nem nyújtanak sok támpontot. A medaillonok típusa, stílusa és tollrajzos technikája a 12. századi délnémet, bajor festőműhelyeket jellemezte. Az összekötözték nyakú madarakat is figyelembe véve a lap egy olyan nagy múltú műhelyben készülhetett, ahol karoling tradíciók is éltek. Elsősorban Regensburgra vagy Salzburgra gondolhatunk,¹ de közvetlen kapcsolatban álló emlék hiányában az esztergomi lapot legfeljebb német munkaként határozhatjuk meg.

Az esztergomi Főszékesegyházi Könyvtár következő töredékét (Énekes könyv, MSS. II. 276., 13. kép) egy kvalitásos A iniciálé díszíti. A vörös tollrajzos technika, a betű formája és annak részletei, így a szíjpánt és a gazdag palmetta típusa a 12. század második felétől a következő század elejéig a Rajnától Keletre és az Alpoktól Északra bárhol készülhetett. Többek között Magyarországon is. Egy ilyen, önmagában álló lap meghatározása ritkán oldható meg biztonsággal. A hasonló iniciálék meghatározása csak akkor oldható meg, ha azok nagyobb mennyiségben, egy hosszabb ideig működő műhelyben keletkeztek. Példaként a heiligenkreuzi iniciálék meghatározását idézhetjük.² Az esztergomi lap meghatározása tehát az írás és a neumák vizsgálatától remélhető.

A budapesti Egyetemi Könyvtár *Vetustissima* gyűjteményének *Vet.* 43/46 jelzetű kötetéből egy, a magyarországi emlékek körében ritka, krónikarészletet tartalmazó pergamen (14. kép) került elő. A lapot, a tudományos munkákra jellemzően egy sematikus rajz díszíti. A körökből és oszlopokon nyugvó ívből álló genealógiai táblázat összeállítása igényes. Az oszlopok formája, a palmetta- és levélsorok kialakítása a későromanikát idézi. Az élénk vörös, narancs és zöld szín is ide illik. Mindehhez egy osztott törzsű, filigránnal díszített gótikus iniciálé társul. A datálást ebben az esetben a szöveg tartalma biztosíthatja. Ez 1265-ös esemény említésével zárul. A szép, de sematikus rajz és az iniciálé a lokalizáláshoz kevés. Az írás típusából gondoljuk, hogy a krónika Itáliában keletkezett.³

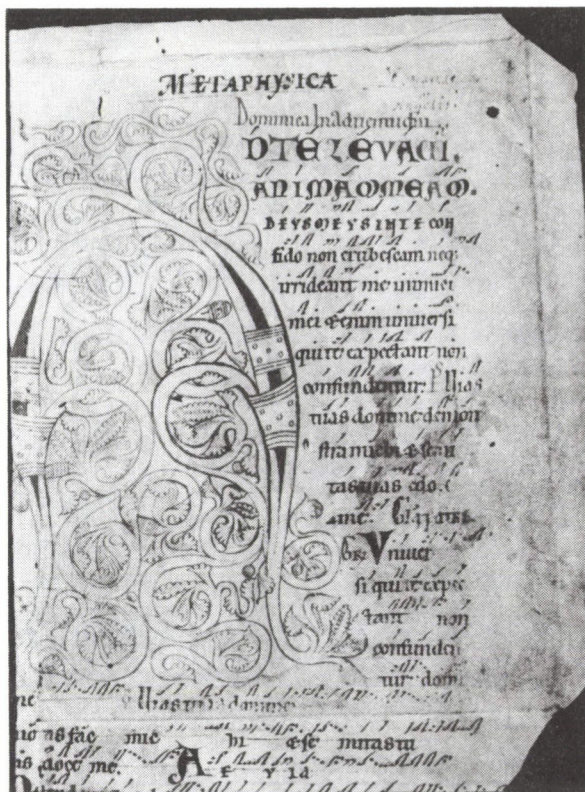
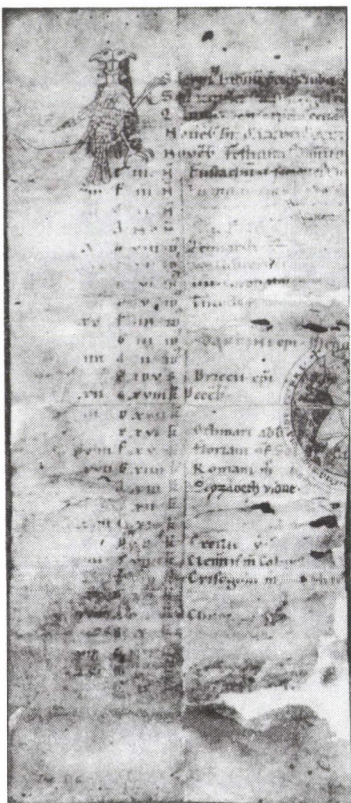
Az Egyetemi Könyvtár *Liber sextus*ból származó töredékeivel (*Fr.* l. m. 100., 15. kép) több ízben foglalkoztunk, megnyugtató eredményre azonban mind ezideig nem jutottunk.⁴ A jogi kódexek nagy része Itáliában készült. E töredék esetében azonban a lokalizálás tág lehetősége forog fenn, az itáliai könyvfestőműhelyek többsége számításba jöhet, csak Bologna nem. Az iniciálék világos színei, a könnyedén kavargó, szaggatott körvonalú levelek az általunk egyszer felvetett Velencén kívül Pisa, Siena, Lucca, Firenze és Nápoly 1330–1350 közötti emlékeire is jellemzők.⁵

Az alábbi példák azt a szerencsés esetet mutatják be, amikor a művészettörténeti megközelítés a stílus vagy ikonográfia segítségével a szöveg tartalmára és az írás formájára irányuló kutatásnál eredményesebb lehet.

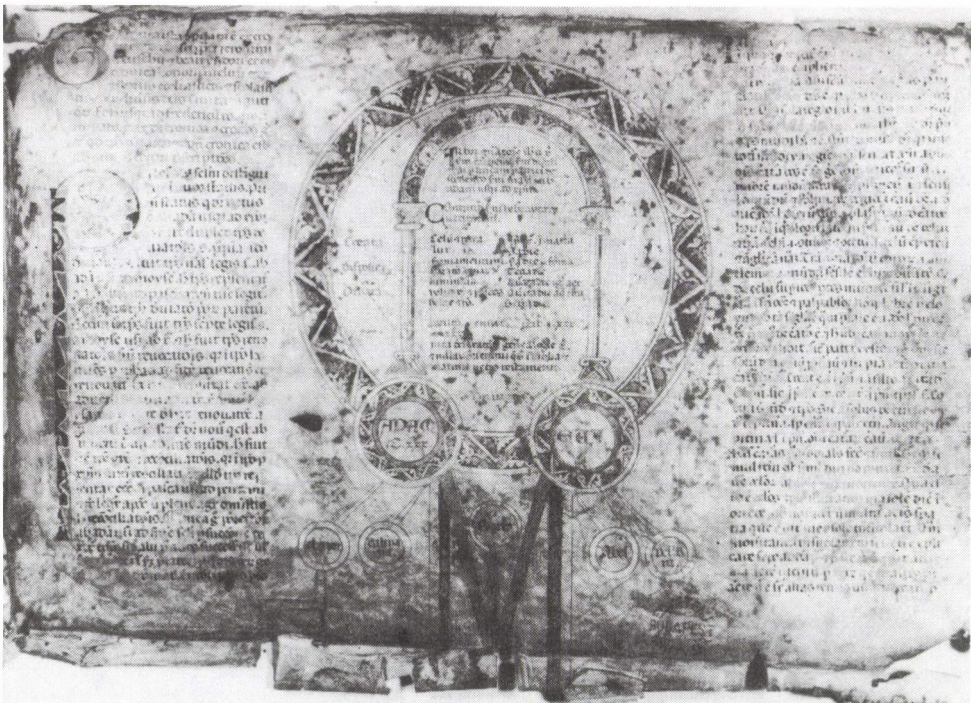
Az Egyetemi Könyvtár *fr.* l. m. 275-ös töredékén az eddigi fragmentumkutatások legsebbe emléke, egy A iniciálé maradt fenn.⁶ A pergamen eredeti szövegét levakarták, hogy újabbakat írjanak a helyére. Az eredeti kézirat típusára, keletkezési helyére és korára az iniciáléből lehetett következtetni. A trónoló Úr alatt egy írásszalagot tartó aggastyán térdel és egy püspöksüveggel jellemzett fiatalabb auctor ül. Nyilvánvaló, hogy egy komplikáltabb A(d te levavi) illusztrációval van dolgunk. A reprezentatív iniciálé címoldalra készült. Ezt az a körülmény is igazolhatja, hogy az iniciálé készítésekor a hátoldal még üres volt. Az A(d te levavi) a *Graduale incipitje*. Tehát az eredeti kézirat egy *Graduale* volt. Stílusa alapján a Rajna–Köln vidéken készült 1260 körül. Az őrzőkönyv eredete alapján ez a folió illetve az a kódex, amelynek ez része volt, már régóta Magyarországon lehet. Elképzelhető, hogy röviddel az elkészülte után ide került. A 13. század második felének Magyarországon őrzött illuminált emlékeinek többsége német eredetű. Ez a folió még egy tanulsággal szolgál. Megerősíti azt a tapasztalatot, hogy a 17–18. századi könyvkötők szemében a beírt és a díszített pergamennek nagyobb értéke volt az üresnél. A könyvkötő úgy hasznosította ezt a foliót, hogy a legszebb, a trónoló Urat ábrázoló rész kerüljön a kötés gerincére.

Az Egyetemi Könyvtár *Pseudo-Platon, Liber quartus* töredékének (*Fr.* l. m. 60. 16–17. kép)⁷ szövege jellegtelen, 14. század közepi *textualis gotica*. A készítés helyéről semmit sem mond. Ez esetben viszont többet mondhat a közepes kvalitású, eklektikus, erősen kopott iniciálé. Hasáb-formájú kerete, a betű formája, a végén a csomókkal közép-európai jellegű. Az auctorábrázolás tulajdonképpen itáliai szokás, de az iniciálében látható fej rajza és formái

12. Kalendárium lapja (Esztergom, EMS. Inc. I. 6.)

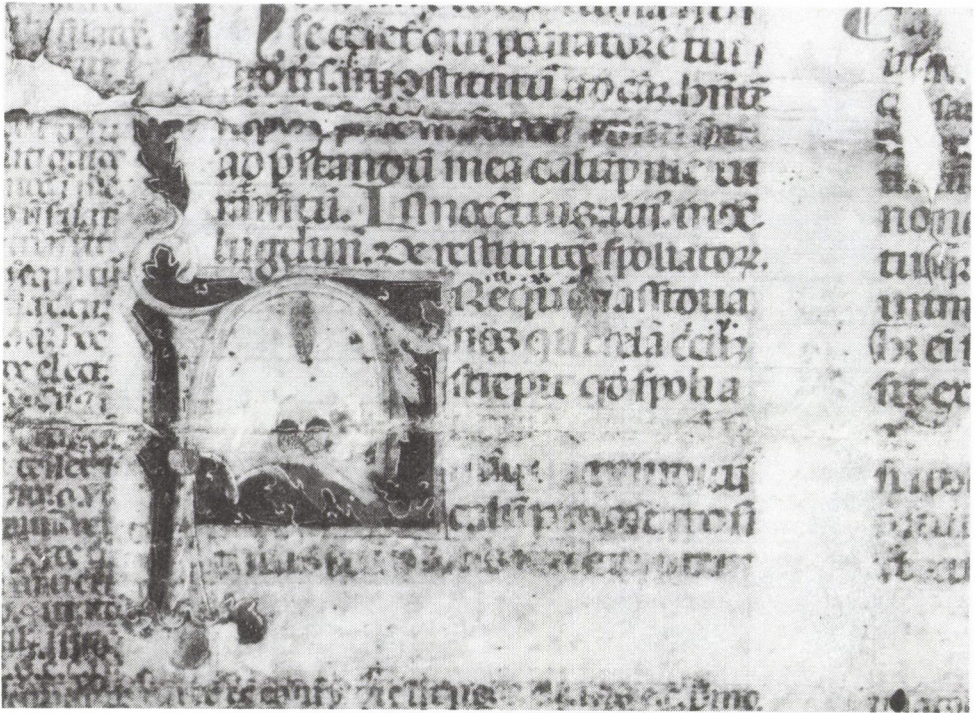

13. Psalterium (?) töredék (Esztergom, MSS. II. 276.)

14. Krónikatöredék (Bp., EK. Vet. 43/46.)

15. Liber sextus lapja (Bp., EK. Fr. I. m. 100.)

Dilectus autem meus et dilectus
 eius qui conspicis quia
 ex nulla tua virtute
 subsistimus? concede
 propitius, ut in ecclesie
 loci mariti fessoris tui
 atq; pontificis tra omnia
 aduersa iuuemur. **P**
 ia q's
 quip' d's: ut qui beati
 uenit uis tui iustitia
 colimus. intercessione eius
 in iudicium affore uia
 remus. **P**

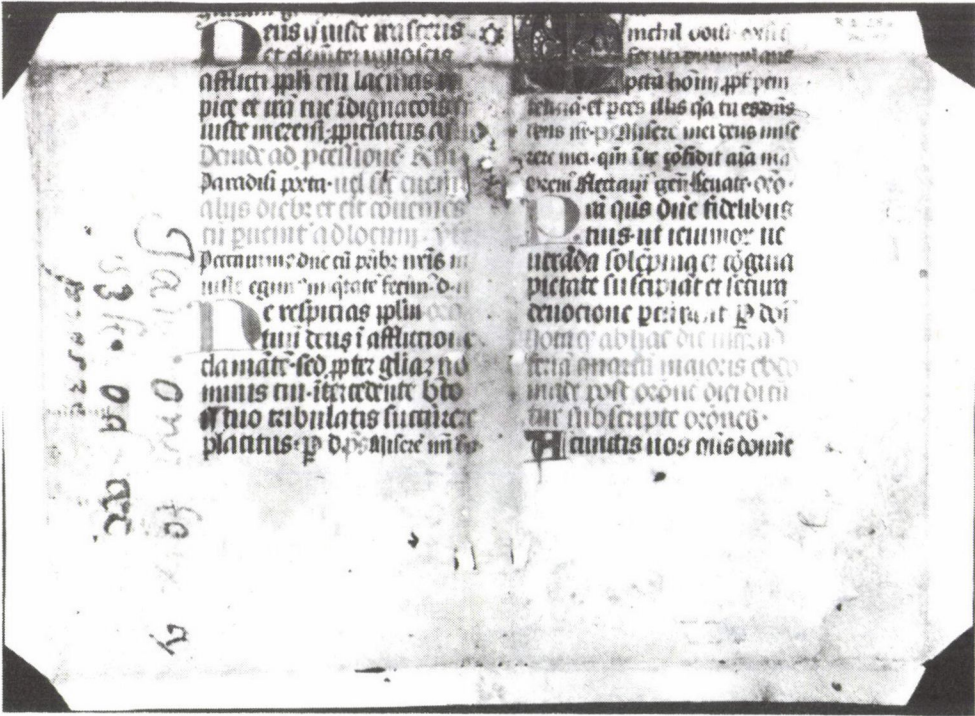
Ascendit magister
 quid diebus suis
 plerumq; de iudic
 ebant. Et magister
 iudicis. omniaq; non e
 ueritas. in illis illi: qui
 seruare legem excoli. **I**deo
 uir uirum: fecit illi d'ns
 cretere in uictem suam. **S**u
 didonem omni genium
 bdit illi: et testamentu sui
 obfirmat: super caput eius
 Cognouit eum in bndictio
 bus suis: conseruauit illi
 misericordiam suam et in uenit

gromam coram oculis domi
 dignificauit eum in ope
 regum: et dedit illi coronam gr
 Stant illi: et dedit illi coronam
 magnam et bnficium illi in
 gloria fungi sacros. **I**hale
 laudant in nomine ipsius. **E**
 offerre illi in reuolum digna
 modo: cum suauitatis.

Iuueni dand serui meo oles saute
 am: eam manus eum mea aucte
 alitur et ei bndictio mei confors
 bit eum. **S**ubst' pfacit in m
 mea et tuus iniquitatis n's no
 lne eum. **I**ta. **K**ec unio
 peti et modis rebus. **E**
 gradum: p'nt' q' rebus. honore

Iullo e. **D**u. **U**lp' d's.
 me lumbr' test' p'nt'
 et lucerne ardentes. **E**t in
 similes hominib; et ierem
 uis omni sui quib; r'at' p'
 tur a m'p'p'is: ut cum uenit
 et p'nt'ant' festum ap'nt'
 Beati serui illi: quos ad uenit
 d'ns in uenit uigilantes. **A**
 dico uobis: quod p'nt'ing'le
 et faciet illos disambere et
 transiens ministrabit illis.
Et si uenit in secula uigilia et
 si in secula uigilia uenit et tra m
 uenerit: loci sunt serui illi

18. Missale lapja (Győr, VI/c. 15.)

21. Missale töredéke (Győr, R. 2. 28/a.)

távoli cseh–morva igazodást mutatnak. A csomókból kibújó levelek motívumai is olaszosak. A színek egy része – főleg a levelek okkeres, zöldes tónusai – Itália felé vezetnek, míg a betűtörzs és a fej tompább sötét színei közép-európaiak. Az iniciálé feltételezésünk szerint 1360 körüli munka. Az ekkor lejátszódó közép-európai folyamatba szervesen illeszkedik: az itáliai vándorművészek és importmunkák közép-európaivá válásában alkot egy láncszemet.

A győri Egyházmegyei Könyvtár könyveinek kötéstábláiról már lefejtették a pergamenlapokat, de azok feldolgozása még nem kezdődött meg. Ezért a most bemutatásra kerülő Missale-lapot (VI/c. 15., 18. kép) sem elemezték még írás, tartalom vagy proveniencia szempontjából, tehát csak saját megfigyeléseimre támaszkodhatom. A folión egy S iniciálé látható, amit a szövegtükör két oldalára lefutó lapszédész zár le. Az iniciálé elég kopott, ezért a stílusvizsgálat eredménye bizonytalan. A kódexlap ausztriai, salzburgi, esetleg bécsi kéz munkája lehet a 15. század 30–40-es éveiből. Az iniciálé belsejében Szent Mártont ábrázolták a koldussal. Márton páncélos, a páncél fölött palástot és hercegi főveget visel, álló alakos, a palástjából egy darabot a lábánál kuporgó félmeztelen koldusnak lehasító típusa általában az ausztriai művészetben volt népszerű. Ilyennek mutatja őt többek között a maria-stein-i szárnyasoltár 1440 körüli salzburgi táblaképe is.⁸ A töredék reprezentatív Szent Márton ábrázolása feltételezi, hogy a kódex olyan egyház számára készült, ahol e szentet különösebben tisztelték. Ez Győr környékén leginkább Északnyugat-Magyarországon, Pozsonyban, Pannonhalmán, Győrben de végső soron az egész környéken bárhol elképzelhető. Azt a tényt, hogy azt a kódexet, amelyhez ez a folió tartozott, már a középkorban is Győr környékén használták, az őrzőkönyv döntheti el. A foliót egy 1613-as bécsi nyomtatvány bekötésére használták. Annak ellenére, hogy Győrben és környékén bőven akadhatott bécsi könyv, Szent Márton bécsi tiszteletével is számolva,⁹ az egykori bécsi használat lehetősége sem zárható ki.

Különös érdeklődésre tarthat számot két esztergomi főszékesegyházi kötetről lefejtett pergamenlap, mely eredetileg egy Missaléhoz tartozott (EMS 2166., 19. kép). Az egyik lapon egy nagyon csonka K, a másikon egy épebb H iniciálé maradt fenn. A betűtörzs kék-arany levelei, a betű belsejének spirálvázra épülő filigránnal való kitöltése, a filigrános mezőbe illesztett medaillonok alkalmazása a 14. század első felére jellemző. A medaillonok zöld–rózsaszín forgóleveles motívuma és a betűszár két végére helyezett rozetta az esztergomi iniciálét az Egyetemi Könyvtár 35-ös jelz. ágostonos remetéknek készült antifonáléjával rokonítja. Ennek szinte párdarabja lehet. Ezt a kódexet az irodalom az írás hasonlósága alapján a 34-es jelzetű ágostonos *graduale* segítségével datálja. Ebben a kódexben egy, a kódex másolására vonatkozó 1334-es adat maradt fenn.¹⁰ Az Egyetemi Könyvtár két kódexét a régebbi művészettörténeti irodalom a 14. századi francia orientációjú magyarországi szerzetesi, – pontosabban ágostonos – könyvfestészet emlékének nevezte.¹¹ Az esztergomi lapnak azonban szinte hasonmását tartalmazza egy, a st. floriani ágostonos kanonokok rendházában 1325–30 között készült Biblia, és egy, az 1300-as évek elejére datált boroszlói kötet is.¹² A felhozott példák bizonyítják, hogy az iniciálé típus nem rendi műhelyhez kötődik, inkább a típus földrajzi elterjedésével számolhatunk. Az esztergomi lap provenienciáról csak annyit tudunk, hogy az őrzőkönyv a II. József korában felosztott magyarországi kolostorok egyikéből került jelenlegi őrzési helyére. A magyarországi készítés tehát nem kizárt, de nem is bizonyítható.

A későgótikus és reneszánsz könyvfestészet találkozásának érdekes emléke egy esztergomi kötéstábláról lefejtett Antifonale lap (Főszékesegyházi Könyvtár, EMS 31. 195., 20. kép). A 15. század utolsó negyedében készült liturgikus kódexek jó része a század elejének formavilágát ötvözte a flamand művészet motívumkincsével.¹³ Ettől az általános vonaltól jelentősen eltér az újabban előkerült lap. Ezen a század eleji művészetet jellemző keretelés,

betűforma és a realiztikus növényi motívumok az itáliai reneszánsz elemeivel keverednek. Ide sorolható az egyenes lécből elágazó inda és néhány stilizált virág is.

Egy győri kőestábláról lefejtett Missale töredék (R. 2. 28/a., 21. kép) nem csak azért jelentős, mert a 15. század végéről, tehát abból a korból maradt fenn, amit a töredékek helyett inkább az ép kódexek nagy száma képvisel. Ez a folió a magyarországi reneszánsz könyvfestészetnek több szempontból is érdekes dokumentuma. Az egyik jelentőség abban áll, hogy ennek az M iniciálének a formája, a betű belsejét díszítő virág formái és jellegzetes lilás rózsaszín, vörös, zöld és fekete színei a festőt Franciscus di Castello körébe utalják. A 15. század utolsó negyedében Budán tevékenykedő mesternek az 1481 táján készített Kálmáncsehi Breviáriumával (Bp., OSZK. Cod. lat. 446)¹⁴ fűzhető össze ez az iniciálé, mégpedig azzal a lombardos iniciálé és lapszélidisz ornamentikával, ami Várad Páter Nicolaus de Lyra Postillájában (Kolozsvár, Román Akadémia Könyvtára, Inc. 82. A. 11.)¹⁵ is feltűnik. A töredék tehát a Franciscus di Castello köréhez kapcsolt művek számát emeli. Az elmondottak mellett azért is érdekes ez a folió, mert a szokással ellentétben ezen a reneszánsz iniciálé gótikus könyvirással együtt jelenik meg.

A példák száma még növelhető lenne. Reméljük, hogy a felsorolt példák is kellően szemléltették a töredékkutatás művészettörténeti oldalának lehetőségeit, határait. Az első töredékkatalógus, az Egyetemi Könyvtár töredékeit tartalmazó kötet összeállításakor még kevesebb kétellyel dolgoztunk, ugyanakkor a meghatározásnál úgy érezzük, sokszor túlzott volt a pontosságra törekvésünk. Újabbban lazábban kezeljük a meghatározás kérdéseit, így talán a hibalehetőség csökkenésével jutunk el biztosabb eredményhez.

JEGYZETEK

1. Egy salzburgi példát közöl: SWARZENSKI, G.: Die Salzburger Malerei von den ersten Anfängen bis zur Blütezeit des romanischen Stils. Tafelband. Leipzig 1913. Abb. 428–429. Hasonló stílusú egy regensburg-prüfeningi gyűjteményes kötet: Regensburger Buchmalerei. Katalog. München, 1987. 49.

2. WALLISER, H.: Cistencienser Buchkunst. Heiligenkreuzer Skriptorium in seinem ersten Jahrhundert. Heiligenkreuz–Wien, 1969.

3. Az itáliai eredet mellett szólhat a pergamen is.

4. Árpád-kori kőfaragványok. Katalógus. Kiegészítések és pótlások. Katalógus. Szerk. TÓTH M. és MAROSI E., Bp., 1987. 3., Fragmenta latina codicum in Bibliotheca Universitatis Budapestinensis. Szerk. L. Mezey Bp., 1983. 111.

5. Számos hasonló iniciálé található pl.: La miniatura italiana in età romanica e gotica (Atti del I. Congresso di storia della miniatura italiana). Szerk. E. Vailati Schoenburg Waldenburg. Firenze, 1979.

6. Monografikus feldolgozás: WEHLI T.: A budapesti Egyetemi Könyvtár egy Graduale-töredéke. Művészettörténeti Értesítő, 1985. 61. skk.

7. Fragmenta codicum. 78 sk.

8. Spätgotik in Salzburg. Malerei. Katalog. Salzburg, 1972. Taf. 19.

9. Erre a lehetőségre Vízkelety András hívta fel a figyelmemet.

10. MEZEY, L.: Codices latini medii aevi Bibliothecae Universitatis Budapestinensis. Bp., 1961. 50 skk.

11. BERKOVITS I.: A Budapesti Egyetemi Könyvtár festett kéziratának egy csoportja. Magyar Könyvszemle, 1931. 1 skk.

12. A St. Floriani III. 221-es jelzetű Biblia f. 20v oldaláról: SCHMIDT, G.: Die Malerschule von St. Florian. Linz, 1962. 186. és Abb. 117., A boroszlói Városi Könyvtár MS. R. 509. jelzetű kódexének 8v. oldala: BEER, E. J.: Beiträge zur ober-rheinischen Buchmalerei. Stuttgart, 1959. Taf. 58. Abb. VI.

13. Pozsonyi Missale (Esztergom, Főszékes-egyházi Könyvtár, Ms. I. 24.): BERKOVITS I.: Magyar kódexek. Bp., 1965. 54., 22. kép, XXIII. tábla. A pozsonyi Városi Levéltár Missaléja (EL 13.) GÜNTHEROVÁ, A.–MIŠIANIK, J.: Illuminerte Handschriften aus der Slowakei. Praha, 1962. 30., 111–112. kép.

14. Kálmáncsehi Domonkos Breviáriumának említett lapja: BERKOVITS I.: Magyar kódexek XXVII. tábla., Franciscus di Castello és köre műveinek jegyzéke: BALOGH J.: Mátyás király és a művészet. Bp., 1985. 298.

15. JAKO Zs.: Várad Páter könyvtárának töredéke Kolozsvárott. Magyar Könyvszemle, 1958. 345 skk. Az iniciálék reprodukciói: 347.

Tünde Wehli: Kodikologie und Kunstgeschichte

Für die Kunstgeschichte ist die kodikologische Erforschung der Kodizes äußerst wichtig. Das gilt aber auch umgekehrt: Die Untersuchung der Handschriften unter kunstgeschichtlichem Aspekt kann der Kodikologie nützliche Informationen liefern. In der Praxis sind jedoch beide Forschungsgebiete voneinander ziemlich isoliert und nur selten miteinander verflochten. Aber in Ungarn läuft nunmehr seit zehn Jahren die Bearbeitung der von den Einbanddeckeln der Bücher heraus gelösten Kodexfragmente im Rahmen der zwischen den beiden Disziplinen so erwünschenswerten Zusammenarbeit. Gegenwärtiger Vortrag faßt die Ergebnisse und Erfahrungen dieser Zusammenarbeit in erster Linie von seiten der Kunstgeschichte zusammen. Zunächst werden die allgemeinen Erfahrungen festgestellt, dann anhand von Beispielen illustriert, auf welchem Gebiet und mit welchem Resultat die Untersuchung der Initialen der Fragmente die kodikologischen Forschungen fördern bzw. wie sie durch die Geschichte der Buchmalerei die Kunstgeschichte bereichern kann.

Wie bei den Kodizes so auch bei den Kodexfragmenten ist nur ein kleiner Teil verziert. Unter den Verzierungen übertreffen die ornamentalen Initialen an Zahl weit die Bilder und figürlichen Initialen. Die Initialen, die auf den Fragmenten zum Vorschein gekommen sind, fügen sich organisch in die Geschichte der Buchmalerei ein, zuweilen schließen sie sogar manche Lücken. Im Gegensatz zu dem 11.–13. Jahrhundert, aus welchem Zeitraum es Dankmäler nur sporadisch gibt, ist das 14. Jahrhundert als überaus reich zu bezeichnen, während das nächste Jahrhundert wieder ärmer war. Die Erscheinung, daß aus den Jahrhunderten, aus denen mehr Kodizes überliefert sind, weniger Kodexfragmente erhalten blieben und umgekehrt, hängt mit der größeren Abnutzung der Fragmente zusammen. Für das ganze Mittelalter ist das Übergewicht der liturgischen Kodizes bezeichnend, dabei kann in jedem Zeitalter auch die Popularität eines gewissen Handschriftentypes nachgewiesen werden. Im Europa und Ungarn des 14. Jahrhunderts werden auffallend viele juristischen Kodizes italiensichen Ursprungs benutzt. Das zeigt sich auch in der großen Zahl der Fragmente. Es ist eine bezeichnende und unter dem Aspekt der Geschichte der Bucheinbände nicht beachtete Tatsache, daß ein beschriftetes und vor allem auch mit Initialen reich geschmücktes Pergament auch einen ästhetischen Wert hatte: die Initiale wurde möglichst auf dem Buchrücken plaziert.

Die Möglichkeiten und Ergebnisse der Untersuchung der Initialen von Kodexfragmenten können mit den nachstehenden Beispielen illustriert werden. Aus einem Bogen des Werkes *Unum ex quattuor* von Zacharias Chrysopolitanus – der aus dem Bestand drei ungarischer Bibliotheken mit teils verschiedener Vergangenheit (Universitätsbibliothek Budapest, Bibliothek des Zentralen Priesterseminars, Erzbischöfliche Bibliothek Kalocsa) Rekonstruiert werden konnte – wurde der Arbeitsgang in einem größeren französischen Scriptorium vom Ende des 12. Jahrhunderts klar, nämlich wie die Blätter unter den Scriptorien und Rubrikatoren aufgeteilt wurden. Von dem Blatt, das in der Universitätsbibliothek Budapest gefunden wurde und mit einer figürlichen A-Initiale geschmückt ist, wurde die erste Beschriftung abgeschabt, um es neu zu beschreiben. Durch die Untersuchung des Stils und der Ikonographie der Initiale von außerordentlich hoher Qualität konnte auf den Ort und die Zeit der Entstehung sowie den Text des ursprünglichen Kodexes gefolgert werden. Auf einem Blatt, das im Einband eines der Bücher der Diözesanbibliothek von Esztergom gefunden wurde, kamen federgezeichnete, Rosetten und Stab filigranverzierte Initialen mit gespaltenem Stab zum Vorschein. Sie können aufgrund ihres Stiles, ihrer Motive und Technik an den Kreis jener Denkmäler der ungarischen und niederösterreichischen Buchmalerei aus dem 14. Jahrhundert gebunden werden, die meist in Handschriften der Augustiner erscheinen. Ihr Vorkommen auf diesem Blatt vermehrt entweder die Zahl der Denkmäler der Buchmalerei der Augustiner oder aber beweist, – falls auch die inhaltsbezogene Untersuchung des Textes dafür spricht – daß dieser Initialentyp über die Werkstätten der Augustiner und anderer Mönchsorden hinausgehend, in einem viel größeren Kreis verbreitet war. Ein Pergamentblatt, das von einem der Bücher der Seminarbibliothek von Győr herausgelöst wurde, enthält einen allgemein verbreiteten liturgischen Text. In diesem Falle hilft die Initiale, die den Heiligen Martin mit dem Bettler darstellt, den Ort und die Zeit der Herstellung mit ziemlich großer Wahrscheinlichkeit zu bestimmen, denn ihr Bildtyp war in der Mitte des 15. Jahrhunderts in Wien, Salzburg und Niederösterreich üblich. Unter den Fragmenten von Győr ist schließlich besonders bedeutend das aus einem liturgischen Kodex stammende Blatt, das trotz der spätgotischen Buchschrift mit einer Renaissanceinitiale geschmückt ist, die am Ende des 15. Jahrhunderts für die Werkstatt von Buda typisch war. Diese Initiale kommt meistens in den Handschriften der Humanisten und in den gedruckten Büchern vor. Ihr Gebrauch hier läßt also die Ofener Werkstatt in einem anderen Licht erscheinen. Die Bedeutung des eindeutig in Buda hergestellten Blattes besteht darin, daß es den Besitz und die Verwendung aus der Landesmitte stammende Kodizes auch im westlichen Grenzgebiet des Landes beweist.

